

DUMITRU TEICU, *Banatul montan în Evul Mediu*, Timișoara, Editura Banatica, 1998, 565 p.

Afirmându-se pregnant în domeniul arheologiei, D. Teicu, autor a numeroase studii și articole și-a adus o importantă

contribuție la refacerea realităților social-economice și politice din spațiul bănățean. În legătură cu lucrarea asupra căreia vom

insista constatăm o discordanță între titlul enunțat și conținutul ei. Vorbind în general de Evul Mediu românesc, majoritatea covârșitoare a istoricilor au în vedere segmentul temporal al secolelor XI–XVII. Autorul nu respectă această delimitare, incursiunea sa fiind una extrem de cuprinzătoare ce merge până în secolul V e.n., pentru reputatul arheolog perioada de tranziție fiind considerată parte componentă fără nici un fel de distincție a Evului Mediu românesc.

Beneficiar al unei vaste experiențe arheologice, cercetătorul s-a angajat în tratarea unui subiect extrem de vast și de complex, ce presupune mai mult decât o simplă cunoaștere a inventarelor arheologice. De altfel, scopul mărturisit al lucrării este acela de a reconstitui habitatul medieval al Banatului din Evul Mediu. Acest obiectiv nu poate fi atins decât printr-o eficiență valorificarea a informațiilor arheologice și documentare, autorul dorind să se înscrie din acest punct de vedere pe linia promovată de Radu Popa (cu monografiile *Țării Maramureșului* și a *Țării Hațegului*) și Victor Spinei (autor al lucrării – *Moldova în secolele XI–XIV*).

Întrucât a dorit să se realizeze o lucrare completă, el a abordat planuri diverse, pornind de la creațiile materiale și spirituale până la organizarea social-politică și instituțională, în majoritatea cazurilor subscriind la concluziile formulate și prezente în istoriografia română.

Compartimentată în zece capitole, cu o listă a prescurtărilor bibliografice, cu un rezumat în limba germană și o listă a ilustrațiilor în limba germană, ea este însoțită în același timp, de zeci de planuri și hărți fizico-geografice.

Pentru realizarea obiectivului mai sus menționat, D. Țeicu face apel la numeroase surse scrise și arheologice exploatare informațiile oferite de numeroși alți autori: R. Popa, K. Horedt, Gy. Györfy, etc. folosind și o cuprinzătoare paletă informațională (surse arheologice, documentare, arheologice, arheozoologice).

Tratarea monografică a unui anumit spațiu impune și abordarea realităților geografice. În acest sens, arheologul bănățean consacră un bine articulat capitol cadrului geografic, resurselor și întinderii zonei investigate. În acest capitol, identificăm și motivația autorului. El preferă Banatul, întrucât consideră acest spațiu extrem de important în realizarea contactelor dintre elementele românești, ardelenze și oltene. Este subliniată importanța mediului ambiant în geneza și evoluția civilizației urbane și rurale bănățene.

Epuizând acest subiect, revine inexplicabil la aspecte legate de studiul izvoarelor istoriei bănățene, când, în mod normal se impune tratarea acestei probleme în chiar debutul lucrării. Dincolo de această observație ce ține mai mult de formă decât de fond, D. Țeicu se dovedește echilibrat în aprecierea informațiilor pe care le oferă diferite categorii de izvoare. În viziunea sa, arheologia rămâne singura componentă care poate oferi informații substanțiale pentru perioada anterioară secolului XIII. Recunoaște și chiar subliniază importanța celorlalte categorii de izvoare: diplomatice (bizantine, maghiare), narative (bizantine, maghiare, otomane) și lingvistice (antroponime și toponime).

În capitolul IV, se întreprinde un sumar excurs istoriografic, fiind enumerate studiile și articolele precum și monografiile ale căror subiecte au fost generate de istoricii Banatului. Apreciem în acest caz, minuțiozitatea cu care inventariază zestrea istoriografică, atât cea română cât și cea maghiară și germană: N. Iorga, V. Neuman, Al. Krischan, J. Schwicker etc. Nu scapă ocazia de a sublinia, și cu acest prilej, importanța arheologică și valoarea informațiilor pe care aceasta le furnizează istoricilor.

Nu se decide de această apreciere, capitolul următor fiind dedicat în exclusivitate arheologiei, mai precis descoperirilor da-

tând din perioada secolelor IV–X. Invocându-l pe R. Popa, D. Țeicu, pe baza informațiilor arheologice aliniază, însă, din punct de vedere cronologic Evul Mediu românesc la cel european, al cărui început este plasat la cumpăna secolelor IV–V. Tot în cuprinsul acestui capitol, vine și confirmă punctul de vedere al istoriografiei române, conform căruia, prezența romană se prelungește dincolo de segmentul temporal 106–271 (274). I se poate reproșa doar faptul că apelează la mult prea multe informații tehnice (plasarea și dimensiunile fortificațiilor, tipul materialelor de construcții folosite, etc. care în mod cert sunt relevante, dar într-un alt context. Concluzia la care ajunge autorul este pertinentă. În această zonă geografică se constată un rapid și accentuat proces de ruralizare.

Într-o astfel de analiză nu putea fi neglijată componența spirituală, autorul fiind motivat de divergențele existente în legătură cu prezența și răspândirea creștinismului. El susține cu tărie existența creștinismului în spațiul bănățean dispunând de un număr redus de dovezi (simboluri creștine controversate: delfinul, porumbelul), ce nu pot fi verificate și susținute documentar. În partea finală a acestui capitol revenim la vechea practică, aceea de inventariere a așezărilor descoperite, datând din perioada secolelor VII–X.

Capitolul XI, denumit în mod pretențios *Civilizația medievală a Banatului montan*, este construit tot pe baza informațiilor arheologice, fiind prezente sporadic și informațiile documentare. Meritul său constă în faptul că s-a oprit cu răbdare și meticulozitate asupra tuturor componentelor definitorii: satul, case și curți medievale, reședințe ereziale și nobiliare, necropole medievale, biserici și mănăstiri, însoțite de un amănunțit repertoriu al descoperirilor.

Întrucât, așa cum am precizat, se vrea o lucrare completă, el se oprește și asupra unor elemente de fortificație (fortificații de pământ, turnuri-locuință). Autorul de dovedește extrem de rezervat în aprecieri personale, în legătură cu geneza și evoluția acestor elemente, limitându-se doar la o strictă prezentare a realităților de pe teren.

Nu sunt neglijate nici aspectele legate de potențialul economic al regiunii (creșterea animalelor, lucrări agricole, instalații hidraulice cu numeroase exemplificări documentare), informațiile dovedindu-se vitale în procesul de reconstituire a habitatului natural.

O parte consistentă este rezervată geografiei istorice a Banatului, autorul invocând cu acest prilej necesitatea cercetării interdisciplinare, singura metodă ce permite o mai bună cunoaștere a realităților. Este elaborat un registru extrem de cuprinzător al așezărilor medievale în care abundă informațiile de natură politică, socială și genealogică dar și aspecte legate de repartizarea și densitatea satelor, de situația demografică a așezărilor. Aspectele demografice ridică numeroase semne de întrebare, de aceea D. Țeicu ezită în a se lansa în aprecieri personale în legătură cu structura demografică, structură ce a generat numeroase controverse în istoriografie (vezi St. Pascu și R. Popa). Preocupat de onomastică, formulează o serie de considerații în legătură cu toponimia și fenomenul genezei satelor românești.

Întrucât nu putea face abstracție de componența pe care o reprezintă organizarea administrativă a teritoriului, Țeicu insistă asupra celor două forme instituționale de organizare ale acestuia: comitatul și districtul. Comitatu este văzut ca o instituție caracteristică modului de organizare a teritoriului, instituit de regalitatea maghiară, iar districtul ca formă de organizare autohtonă românească. Trece în revistă evoluția districtelor românești pe parcursul secolelor XIV–XV, subscriind punctului de vedere al lui Radu Popa, conform căruia districtul este un organism prestat de organizare social-politică.

Îmbinând minuțioasă analiză a documentelor cu rezultatele cercetărilor arheologice, în încercarea de a oferi imagini calitativ noi cu privire la societatea bănățeană, autorul se oprește și asupra realităților confesionale valabile pentru secolele X–XIII, dar și asupra realităților pe care le-a generat ofensiva catolică începând cu secolele XIII–XV. Aceste realități confesionale sunt încă dificil de conturat, întrucât în istoriografia română persistă numeroase neclarități. Nici D. Țicu nu reușește să clarifice întregul mecanism al transformării elitei românești transilvănene într-o veritabilă nobilime. Păstrând o anumită echidistanță față de aceste probleme, el ezită să se pronunțe tranșant, cu atât mai mult cu cât confuziile persistă mai ales în ceea ce privește statutul politic și social al cnezului, dar și cel al nobilului. În privința atât de controversatei sinonimii existente între calitatea de nobil și cea de catolic, autorul nu se lansează în aprecieri personale, limitându-se la a subscrie opiniei formulate de V. Achim, conform căreia "nobilul român ar fi catolic de rit grec".

Lipsa oricăror clarificări persistă și în capitolul destinat analizei aspectelor sociale, pornind de la obștile sătești (statutul și evoluția acestora în procesul de aservire) și continuând cu așa-numita feudalitate bănățeană reprezentată de cnezimea locală surprinsă într-un proces evolutiv pe parcursul secolelor XIII–XV. Și în acest caz subiectele sunt tratate superficial, menționează vag statutul obștilor sătești în raport cu puterea regală și enumeră câteva dintre obligațiile sătenilor față de stăpânul feudal. Nu specifică nici în ce constau modificările, sub aspect juridic, survenite la nivelul proprietății, în momentul transformării ei dintr-un bun cnezial într-unul nobiliar. Conform părerii sale, recunoașterea stăpânirii cneziale printr-un act scris aducea cu sine și recunoașterea unui drept de stăpânire conform dreptului nobiliar, cnezul fiind astfel asimilat din punct de vedere juridic nobilului. Însă tocmai aici, la nivel juridic existau în mod cert diferențieri notabile cu atât mai mult cu cât, deseori, ele sunt menționate separat de documente.

Existau cu siguranță diferențe și la nivelul drepturilor și obligațiilor pe care le aveau comunitățile sătești aservite față de

nobil și față de cnez (generate tocmai de statutul juridic diferit de ale celor două tipuri de proprietăți).

Nedispunând de informațiile necesare, vorbește de rezistența și supraviețuirea dreptului românesc (jus valachicum), în fața ofensivei inițiate de regalitatea maghiară. Și în acest caz motivele pot fi mult mai profunde, regatul maghiar fiind poate constrâns de anumite realități: să tolereze aplicarea lui.

Alături de aspectele sociale, economice, confesionale, D. Țicu își rezervă dreptul de a prezenta în paginile de final o serie de aspecte legate de istoria politică a acestui spațiu, pe parcursul secolelor X–XV. Plasarea acestui capitol în finalul lucrării relevă dezinteresul lui pentru istoria politică, evenimentală. Face abstracție de faptul că istoria politică este mult mai necesară în creionarea cadrului general în care evoluează o comunitate umană. Se dovedește inconsecvent, întrucât revine și lasă să se înțeleagă faptul că în mare măsură profilul social economic confesional a fost generat de raporturile politice dintre puterile prezente în această zonă de contact și de interese în teren (Imperiul Bizantin, Țaratul Bulgar, Regatul Maghiar, Țaratul Sârb, Imperiul Otoman).

Deplasată se dovedește aprecierea conform căreia penetrarea teritoriului bănățean, de către maghiari a fost obstrucționată de natura reliefului (extrem de accidentat). Nu ne putem închipui că un stat, precum cel maghiar, puternic occidentalizat, dispunând de instrumente și instituții (biserică, armată) bine organizate nu își putea impune controlul, chiar și în aceste regiuni greu accesibile, cu atât mai mult cu cât Banatul prin poziția sa geopolitică (zonă periferică extrem de expusă și instabilă) reclamă o integrare cât mai rapidă în cuprinsul regatului.

Aprecierile, cu toate deficiențele constatate, se impun atât datorită faptului că lucrarea se prezintă sub forma unei densități considerabile de informație și mai puțin de interpretări, cât și din cauză că se prezintă sub forma unui produs al deplinei maturități și experiențe în câmpul istoriei. Este cert că lucrarea va constitui un moment de referință indispensabil investigațiilor viitoare, un pas important în clarificarea punctelor de vedere și în formularea unor răspunsuri la întrebările prezente încă în istoriografia contemporană.

GERD FRANCK